

The Historical Thesis About Philosophy: Clarifying Thesis Evaluating Reasons and Investigating Implications

Arash Jamshidpour

Department of Philosophy, Faculty of Letters and Human Sciences, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran.
Email: arash_philomis@yahoo.com

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:
Received: 20 June 2025
Accepted: 31 July 2025
Published: 21 September 2025

Keywords:
historicity of philosophy, process-centered formulation, radical version, moderate version, product-centered formulation, philosophizing, history of philosophy

ABSTRACT

Some contemporary philosophers put forth a claim which is called “Historical Thesis about the Philosophy”. In the first part of this paper, I clarify and classify the various formulations of this thesis and I show that these formulations can be divided into two classes of process-centered and product-centered formulations. In the second part of the paper, I evaluate the arguments made by the proponents of historical thesis about philosophy. Firstly, I explicate the arguments for the product-centered formulation of historical thesis and show that product-centered formulation consists of two claims. Then I evaluate the arguments for the process-centered formulation of historical thesis. I put forth two moderate and radical versions of process-centered formulation of historical thesis and I continue to argue that moderate version is uncontroversial, but radical version is provocative. I formulate two arguments for the radical version and continue to reconstruct two counterarguments by critics of historical thesis. In the third part of the paper, I discuss the implications of historical thesis. The main question is that even if radical version of process-centered formulation is justified, what epistemic implications we can derive from radical version. In the conclusion, I summarize the findings of this research and I emphasize that it is necessary to study the historicist movement in order to investigate the historical thesis in a more comprehensive and systematic way.

Cite this article: Jamshidpour, A. (2025). The Historical Thesis About Philosophy: Clarifying Thesis Evaluating Reasons and Investigating Implications. *Shenakht*, 18(90/2), 95-118.
<http://doi.org/10.48308/kj.2025.240438.1328>

Extended Abstract

Some contemporary philosophers have put forward a claim regarding philosophy and its relation to the history of philosophy, which has been termed the “the historical thesis about philosophy.” What is this thesis? Its proponents have offered various formulations of it. The following are examples of some of the most important formulations:

1. Philosophy and the history of philosophy are one
2. The essentially historical nature of philosophy means that philosophy cannot be a search for timeless answers to timeless questions.
3. One cannot engage in philosophy without engaging with the history of philosophy.
4. Philosophy is an inherently historical activity.
5. It is essential to an adequate understanding of certain problems, questions, issues, that one understand them genetically.
6. The inherently historical nature of philosophy compels us to abandon the idea of a completely fresh start in philosophy.

In the first part of this paper, I clarify and categorize these formulations, showing that they are not all the same and that there are sometimes significant differences between them. These formulations can be divided into two categories: process-centered and product-centered formulations. To clarify and categorize them, I introduce distinctions that proponents of the historical thesis about philosophy have often overlooked: the distinction between the process of philosophizing and the products of philosophizing, the distinction between two meanings of the phrase “history of philosophy,” and the distinction between philosophical knowledge and philosophical historiography. I then demonstrate that formulations 1, 3, 4, 5, and 6 fall under process-centered formulations, while formulation 2 is product-centered. Through analyzing these formulations, I conclude that the various versions of the historical thesis about philosophy can ultimately be reduced to the following two formulations:

1. Process-centered formulation: In the process of philosophizing, we necessarily engage with the history of philosophy.
2. Product-centered formulation: Philosophical questions and answers are necessarily historical—that is, temporal.

In the second part of the paper, I examine the arguments that proponents of the thesis have advanced in defense of their claims. Like the formulations themselves, these arguments are often vague and unclear. First, I outline the arguments in favor of the product-centered formulation. This formulation itself consists of two claims:

- Philosophical questions are necessarily historical (i.e., temporal) and are not eternal or timeless.
- Philosophical answers are necessarily historical (i.e., temporal) and are not eternal.

Four objections can be raised against the first claim (in its various formulations):

1. This claim is an empirical assertion made without evidence.
2. This claim has no significant epistemological implications.
3. This claim would face little opposition among philosophers.
4. This claim would be accepted by many philosophers.

Four objections can also be raised against the second claim (in its various formulations):

1. This claim would face little opposition among philosophers.

2. The connection between the temporality/historicity of human beings on the one hand and the impossibility of timeless and certain philosophical answers on the other is not sufficiently clear.

3. The statement “philosophical answers are necessarily historical (i.e., temporal) and not eternal” is a self-defeating proposition, meaning that there is no possible world in which this statement is true and someone can have knowledge of its truth.

4. No argument has been presented to explain why timeless and certain propositions are possible in logic and mathematics but impossible in philosophy.

Next, I examine the arguments in favor of the process-centered formulation. I distinguish between a moderate and a radical version of this formulation and explain that while the moderate version is largely uncontroversial, the radical version is more contentious. According to the moderate version, philosophers engage with the history of philosophy in various ways. For example, we grapple with philosophical questions from the past, study past philosophers’ answers to philosophical questions, examine historical philosophical methods, analyze past philosophical concepts and distinctions, and much more. Some philosophers have also elaborated on how the history of philosophy is present in our philosophizing. Thus, the moderate version is a plausible and acceptable claim.

However, the claim made by proponents of the historical thesis about philosophy goes further and is stronger than this. They argue that we necessarily engage with the history of philosophy when philosophizing. This version of the process-centered formulation is radical and maximalist. The reasons and evidence provided in defense of the moderate version are not strong enough to prove the radical version, as the latter employs the modal term “necessarily,” and such a strong claim cannot be proven by citing isolated examples. Moreover, one might be able to weaken the radical version with counterexamples.

I present two arguments in defense of the radical version of the process-centered formulation and then show that some proponents’ reliance on the essential role of tradition in philosophizing is related to the second argument. The general claim made by defenders of the thesis is that philosophical tradition is always present in the process of philosophizing. When discussing the radical version, I explain how the concept of tradition can support their position. I then outline two possible counterarguments from critics of the thesis and conclude that while the radical version is ultimately a reasonable and convincing claim, the debate remains open.

In the third part of the paper, I examine the implications of the historical thesis about philosophy. The key question here is: Even if the radical version of the process-centered formulation is justified, what epistemological implications can be drawn from it? Can we derive conclusions about the degree of justification for philosophical views? Does the radical version lead to positions such as relativism, skepticism, or fallibilism? If not, what is the significance of the radical version? In this section, I argue that neither the moderate nor the radical version of the process-centered formulation leads to relativist, skeptic, or fallibilist conclusions. However, I show that the radical version demonstrates the impossibility of certain philosophical projects.

Finally, the findings of this research indicate that among the diverse formulations proposed by defenders of the historical thesis about philosophy, only the following two process-centered formulations—moderate and radical—are defensible:

- In the process of philosophizing, we possibly engage with the history of philosophy (moderate version).

- In the process of philosophizing, we necessarily engage with the history of philosophy (radical version).

In the conclusion, I summarize the findings and explain that for a broader and more systematic discussion of the historical thesis about philosophy, one must study the idea of historicism and related sources.

بر نهاد تاریخت فلسفه: ایضاح ادعا، ارزیابی دلایل و بررسی لوازم

آرش جمشیدپور ✉

✉ گروه فلسفه، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران. رایانامه: arash_philomis@yahoo.com

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۳/۳۰ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۹ تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۶/۳۰	بعضی فیلسوفان معاصر درباره فلسفه و نسبت اش با تاریخ فلسفه ادعایی را مطرح کرده‌اند که «بر نهاد تاریخت فلسفه» نامیده شده‌است. در بخش نخست مقاله تقریرهای مختلف از این بر نهاد را ایضاح و دسته‌بندی می‌کنم و نشان می‌دهم که این تقریرها را می‌توان در دو دسته تقریرهای فرایندمحور و تقریرهای فرآورده‌محور قرار داد. در بخش دوم مقاله دلایلی را که حامیان بر نهاد تاریخت فلسفه در دفاع از ادعاهای خود اقامه کرده‌اند بررسی می‌کنم. نخست دلایل مدافعان تقریر فرآورده‌محور را شرح می‌دهم و نشان می‌دهم که خود تقریر فرآورده‌محور شامل دو ادعاست. سپس دلایل حامیان تقریر فرایندمحور را بررسی می‌کنم. دو روایت معتدل و رادیکال را معرفی می‌کنم و در ادامه توضیح می‌دهم که روایت معتدل جای چون و چرای چندانی ندارد، اما روایت رادیکال بحث‌برانگیز است. دو دلیل در دفاع از روایت رادیکال تقریر فرایندمحور اقامه می‌کنم و در ادامه دو استدلال متقابل احتمالی منتقدان بر نهاد تاریخت فلسفه را شرح می‌دهم. در بخش سوم مقاله درباره لوازم بر نهاد تاریخت فلسفه بحث می‌کنم. پرسش مهم این بخش این است که حتی اگر روایت رادیکال تقریر فرایندمحور موجه باشد، از آن چه لوازم معرفت‌شناختی می‌توان استنتاج کرد؟ در نتیجه‌گیری یافته‌های تحقیق را خلاصه می‌کنم و توضیح می‌دهم که برای بحثی گسترده‌تر و نظام‌مندتر درباره بر نهاد تاریخت فلسفه باید ایده تاریخ‌گرایی و منابع مربوط به آن را مطالعه کرد.

استناد: جمشیدپور، آرش (۱۴۰۴). بر نهاد تاریخت فلسفه: ایضاح ادعا، ارزیابی دلایل و بررسی لوازم. شناخت، ۱۸(۹۰/۲)، ۹۵-۱۱۸

DOI: <http://doi.org/10.48308/kj.2025.240438.1328>

© نویسندگان

ناشر: دانشگاه شهید بهشتی

مقدمه

بعضی فیلسوفان معاصر درباره فلسفه و نسبتش با تاریخ فلسفه ادعایی را مطرح کرده‌اند که «برنهاد تاریخت فلسفه»^۱ نامیده شده است. برنهاد تاریخت فلسفه چیست؟ مدافعان این برنهاد تقریرهای متنوعی از آن ارائه داده‌اند. برای مثال، گاهی گفته‌اند که «فلسفه و تاریخ فلسفه یک چیزند» و گه‌گاه گفته‌اند که «فلسفه فعالیتی ذاتاً تاریخی است».

در بخش نخست این مقاله تقریرهای مختلف این برنهاد را ایضاح و دسته‌بندی می‌کنم و نشان می‌دهم که همه این تقریرها یکسان نیستند و گه‌گاه تفاوت‌هایی با هم دارند. این تقریرها را می‌توان در دو دسته تقریرهای فرایندمحور و تقریرهای فراورده‌محور قرار داد. برای اینکه این تقریرها را ایضاح و دسته‌بندی کنم و نشان دهم که تفاوت‌هایی باهم دارند، تمایزهایی را مطرح می‌کنم که خود مدافعان برنهاد تاریخت فلسفه اغلب آن‌ها را نادیده گرفته‌اند (برای مثال، تمایز بین فرایند فلسفه‌ورزی و فراورده‌های فلسفه‌ورزی و تمایز بین دانش فلسفه و تاریخ‌نگاری فلسفه).

در بخش دوم مقاله دلایلی را که حامیان برنهاد تاریخت فلسفه در دفاع از ادعاهای خود اقامه کرده‌اند بررسی می‌کنم. دلایل حامیان این برنهاد، مانند تقریرهای ارائه‌شده از برنهاد، مبهم و نامشخص است. نخست دلایل مدافعان تقریر فراورده‌محور را شرح می‌دهم و سپس دلایل حامیان تقریر فرایندمحور را. در این بخش دو روایت معتدل و رادیکال از تقریر فرایندمحور را معرفی می‌کنم و درباره استدلال‌هایی که به سود این دو روایت اقامه شده است بحث می‌کنم. یکی از دلایل مهم در دفاع از روایت رادیکال تقریر فرایندمحور توسل به نقش سنت در فلسفه‌ورزی است. ادعا به صورت کلی این است که سنت فلسفی همواره در فرایند فلسفه‌ورزی حضور دارد. هنگام بحث درباره روایت رادیکال توضیح می‌دهم که مفهوم سنت چگونه می‌تواند به کار مدافعان برنهاد تاریخت فلسفه بیاید.

در بخش سوم درباره لوازم برنهاد تاریخت فلسفه بحث می‌کنم. پرسش مهم این بخش این است که حتی اگر روایت رادیکال تقریر فرایندمحور موجه باشد، از آن چه لوازم معرفت‌شناختی می‌توان استنتاج کرد؟ آیا می‌توان از نسخه رادیکال نتایجی درباره درجه توجیه‌آرای فلسفی گرفت؟ آیا نسخه رادیکال ما را به موضوعی همچون نسبی‌گرایی، شکاکیت و لغزش‌پذیرانگاری می‌رساند؟ اگر پاسخ منفی است، روایت رادیکال تقریر فرایندمحور چه اهمیتی دارد؟ در نتیجه‌گیری یافته‌های تحقیق را خلاصه می‌کنم و توضیح می‌دهم که برای بحثی گسترده‌تر و جامع‌تر درباره برنهاد تاریخت فلسفه باید ایده تاریخ‌گرایی و منابع مربوط به آن را مطالعه کرد.

بخش اول: تقریرهای مختلف از «برنهاد تاریخت فلسفه»

برنهاد تاریخت فلسفه، که از این پس آن را به اختصار «برنهاد» خواهیم نامید، دقیقاً چه معنایی دارد؟ مدافعان این برنهاد و شارحان فلسفه تقریرهای مختلفی از این برنهاد ارائه داده‌اند. تقریرهای زیر نمونه‌هایی از مهم‌ترین تقریرها هستند:

۱. فلسفه و تاریخ فلسفه یک چیزند (Taylor, 1984, p. 17).

۲. ویژگی ذاتاً تاریخی فلسفه به این معناست که فلسفه نمی‌تواند در جست‌وجوی پاسخ‌های بی‌زمان به پرسش‌های بی‌زمان باشد (Piercy, 2005, p. 21).^۱
۳. نمی‌توان فلسفه‌ورزی کرد، بی‌آنکه به تاریخ فلسفه پرداخت (Taylor, 1984, p. 17).
۴. فلسفه فعالیتی ذاتاً تاریخی است (Critchley, 1999, p. 10).^۲
۵. برای فهمی مناسب از مسائل و موضوعات فلسفی باید آن‌ها را به‌نحو تکوینی بفهمیم (Taylor, 1984, p. 17).
۶. ویژگی ذاتاً تاریخی فلسفه ما را ما و امی دارد که ایده‌آغازی کاملاً تازه در فلسفه را کنار بگذاریم (Bernasconi, 1986, p. 182).^۳

پیش از ارزیابی این تقریرها باید آن‌ها را دسته‌بندی کنیم و برای دسته‌بندی این تقریرها باید معنای آن‌ها را روشن کنیم. برای ایضاح معنای این تقریرها لازم است سه تمایز را مطرح کنیم. تمایز نخست تمایز بین فرایند فلسفه‌ورزی و فرآورده‌های فلسفه‌ورزی است. فرایند فلسفه‌ورزی عبارت است از مجموعه فعالیت‌هایی که ما در مقام فلسفه‌ورز انجام می‌دهیم. برای مثال، ما در هنگام فلسفه‌ورزی مسائلی را مطرح می‌کنیم، می‌کوشیم آن مسائل را بفهمیم، به دنبال راه‌حل آن‌ها می‌گردیم، راه‌حل‌های دیگران را ارزیابی کنیم، می‌کوشیم راه‌حل تازه‌ای ابداع کنیم، به نظام‌مندی‌سازی می‌پردازیم و اموری از این قبیل.^۴ فرآورده‌های فلسفه‌ورزی عبارت است از مجموعه آرای که پس از انجام فعالیت‌های فلسفه‌ورزی حاصل می‌شود. این آرا در کنار یکدیگر «پیکره‌ای از دانش»^۵ را می‌سازند که آن را فلسفه می‌نامیم. از آنجاکه آرای فلسفی پاسخ‌هایی به پرسش‌های فلسفی اند، پرسش‌های فلسفی را نیز، با قدری مسامحه، جزئی از فرآورده‌های فلسفی محسوب می‌کنیم.

تمایز دوم تمایز بین دو معنا از عبارت «تاریخ فلسفه» است، که خود حاصل دو معنا از واژه «تاریخ» است. واژه تاریخ گاهی برای اشاره به خودِ حوادثِ تاریخ به کار می‌رود و گاهی برای اشاره به دانشی که حوادثِ تاریخ را بررسی می‌کند. در زبان فارسی برای هر دو معنا واژه تاریخ را استعمال می‌کنیم اما می‌توان برای اولی واژه تاریخ و برای دومی واژه تاریخ‌نگاری را به کار برد تا این دو معنا با یکدیگر خلط نشوند.^۶ وقتی واژه تاریخ دو معنا داشته باشد، عبارت «تاریخ فلسفه» نیز دو معنا خواهد داشت. تاریخ فلسفه به معنای اول یعنی آرای که فیلسوفان در طی تاریخ فلسفه مطرح کرده‌اند. تاریخ فلسفه به معنای دوم یعنی دانشی که آرای فیلسوفان گذشته را بررسی می‌کند. در اینجا نیز می‌توان برای این دو معنا

۱. همچنين نك. Critchley, 1999: 9.

۲. همچنين نك. Piercy, 2005: 21.

۳. همچنين نك. Bernasconi, 1985: 1.

۴. برای ملاحظه فهرستی از فعالیت‌های اساسی فلسفه‌ورزان نك. Rescher, 2014: 157.

5. body of knowledge

۶. در زبان آلمانی برای اشاره به معنای اول از واژه geschichte استفاده می‌کنند و برای اشاره به معنای دوم از واژه historie. در زبان انگلیسی واژه history برای اشاره به هر دو معنا به کار می‌رود اما گاه برای اشاره به معنای دوم از واژه historiography هم استفاده می‌کنند. در زبان فارسی نیز می‌توان از واژه «تاریخ‌نگاری» برای اشاره به دانش تاریخ استفاده کرد.

به ترتیب از اصطلاحات «تاریخ فلسفه» و «تاریخ‌نگاری فلسفه» استفاده کرد تا این دو معنا از هم متمایز شوند. من در ادامه این اصطلاحات را به معنایی که ذکر شد به کار خواهم برد.

تمایز سوم تمایز بین فلسفه به معنای دانش و تاریخ‌نگاری فلسفه است. دانش فلسفه همان دانش تاریخ‌نگاری فلسفه نیست. دانش فلسفه و تاریخ‌نگاری فلسفه لاقلاً از دو حیث با یکدیگر تفاوت دارند. تفاوت اول تفاوت در موضوع است. موضوع فلسفه شناخت پدیده‌های گوناگون جهان است اما موضوع تاریخ‌نگاری فلسفه شناخت آرای فیلسوفان است. گزاره «ادراکات انسان بر دو نوع انطباعات و تصورات است» گزاره‌ای فلسفی است، زیرا درباره یکی از پدیده‌های این جهان یعنی ادراکات آدمی است. اما گزاره «هیوم معتقد بود که ادراکات انسان بر دو نوع انطباعات و تصورات است» گزاره‌ای در تاریخ‌نگاری فلسفه است. تفاوت دوم تفاوت روشی است. روش فلسفه روش پیشینی است اما روش تاریخ‌نگاری فلسفه پسینی است. گزاره «استدلال وجودی به سود وجود خدا استدلالی نادرست است» گزاره‌ای فلسفی است، زیرا روش توجیه آن روش پیشینی است اما گزاره «کانت معتقد بود که استدلال وجودی به سود وجود خدا استدلالی نادرست است» گزاره‌ای متعلق به تاریخ‌نگاری فلسفه است، زیرا روش توجیه این گزاره روش پسینی است.

اصطلاح مهم دیگر در این بحث اصطلاح «تاریخیت» یا «تاریخی بودن» است. معنای تاریخیت یا تاریخی بودن به ابژه یا پدیده‌ای که به تاریخیت یا تاریخی بودن متصف می‌شود وابسته است. از این رو، تصور می‌کنم بهتر است که معنای این اصطلاح را در طی بحث درباره تقریرهای مختلف بر نهاد روشن کنیم.

اکنون با در نظر داشتن این تمایزها و توضیحات می‌توانیم به تقریرهای مختلف از بر نهاد بازگردیم و آن‌ها را روشن و دسته‌بندی کنیم. به نظر می‌رسد که این تقریرها را می‌توان به دو دسته تقریرهای فرایندمحور و تقریرهای فرآورده‌محور تقسیم کرد. من تمایزی گذاشتم بین فرایند فلسفه‌ورزی و فرآورده‌های فلسفه‌ورزی. بر این اساس، وقتی از تاریخیت فلسفه سخن می‌گوییم یا منظورمان تاریخیت فرایند فلسفه‌ورزی است یا مرادمان تاریخیت فرآورده‌های فلسفه‌ورزی است. با این توصیفات می‌توان تقریرهای ۳ و ۴ و ۵ و ۶ را در دسته تقریرهای فرایندمحور قرار داد. از تقریر ۳ شروع می‌کنیم.

بنابر تقریر ۳، «نمی‌توان فلسفه‌ورزی کرد، بی‌آنکه به تاریخ فلسفه پرداخت». این جمله را می‌توان به این نحو تفسیر کرد که وقتی فلسفه می‌ورزیم (یعنی وقتی می‌کوشیم مسائل فلسفی را بفهمیم، به دنبال راه‌حل آن‌ها می‌گردیم، راه‌حل‌های دیگران را ارزیابی کنیم و...)، ضرورتاً با تاریخ فلسفه سروکار خواهیم داشت. منظور از «تاریخ فلسفه» در اینجا معنای اول این اصطلاح است، یعنی ما ضرورتاً با آرای فیلسوفان درگیر خواهیم شد (ولو به نحو نظام‌مند به کار تاریخ‌نگاری فلسفه نپردازیم). بنابراین، فلسفه‌ورزی بدون رجوع به آرای فیلسوفان و بدون درگیری با آن‌ها ناممکن است.

پیش از بررسی تقریر چهارم لازم است که درباره دایره مصادیق «تاریخ فلسفه» توضیحی بدهم. منظور از تاریخ فلسفه لزوماً آرای فیلسوفان قدیم و جدید مثل افلاطون و ارسطو و ابن سینا و اسپینوزا نیست. آثار منتشر شده فیلسوفان فعلی نیز تاریخ فلسفه محسوب می‌شود. بنابراین، وقتی می‌گوییم که «فلسفه‌ورزی بدون رجوع به آرای فیلسوفان و بدون درگیری با آن‌ها ناممکن است»، لفظ «فیلسوفان» در این جمله فیلسوفان فعال کنونی را هم شامل می‌شود.

بنابر تقریر ۴، فلسفه فعالیت ذاتاً تاریخی است. لفظ «فعالیت» نشان می‌دهد که منظور از فلسفه در این جمله همان کنش فلسفه‌ورزی است. اما منظور از «تاریخی» بودن کنش فلسفه‌ورزی چیست؟ منظور این است که در کنش و فعالیت فلسفه‌ورزی با تاریخ فلسفه سروکار خواهیم داشت.^۱ واژه «ذاتاً» نیز حکایت از آن دارد که ارتباط ما با تاریخ فلسفه ارتباطی عرضی نیست، یعنی چنین نیست که در فلسفه‌ورزی گه‌گاه بتوانیم ارتباط خود را با تاریخ ایده‌های فلسفی قطع کنیم بلکه ما در فلسفه‌ورزی همواره با تاریخ فلسفه رابطه داریم.

بنابر تقریر ۵، برای فهم شایسته مسائل فلسفی باید آن‌ها را «به‌نحو تکوینی»^۲ بفهمیم، یعنی باید مسائل فلسفی را با نظر به خاستگاه و سرچشمه آن‌ها درک کنیم. روشن است که این تقریر نیز فرایندمحور است، زیرا فهم فلسفی یکی از فعالیت‌های مهم در فلسفه‌ورزی است. رجوع به خاستگاه‌ها و سرچشمه‌های مسائل فلسفی نیز به‌منزله بررسی تاریخ ایده‌هاست و این تلقی از تاریخت فلسفه نیز وجود نسبتی بین فلسفه‌ورزی و تاریخ فلسفه را القا می‌کند.

تلقی ششم تقریر فرایندمحور را به شیوه دیگری بیان می‌کند. خصلت ذاتاً تاریخی فلسفه امکان‌آغازی کاملاً تازه در فلسفه را منتفی می‌کند. اما معنای این سخن چیست؟ مدافعان این تقریر قائل‌اند که ممکن نیست بتوان فرایند فلسفه‌ورزی را از نقطه صفر یا بدون پیش‌فرض شروع کرد. آغاز فلسفه‌ورزی از نقطه صفر یا آغاز فلسفه‌ورزی بدون پیش‌فرض به این معناست که می‌توانیم بدون اتکا به ایده‌های فلسفی گذشته فرایند فلسفه‌ورزی را آغاز کنیم. اما این دقیقاً همان چیزی است که ویژگی ذاتاً تاریخی فلسفه آن را ناممکن می‌داند. به نظر قائلان به این تقریر، از آنجاکه فلسفه‌ورزی ما همواره با نظر به مسائل و آرای فلسفی گذشتگان آغاز می‌شود، نمی‌توان فلسفه‌ورزی را از نقطه صفر آغاز کرد. معنای محال بودن آغازی کاملاً تازه همین است. رابرت برناسکونی در توضیح این مطلب می‌نویسد: «بینش یافتن به ماهیت تاریخی فلسفه به‌منزله پایان خام‌اندیشی فلسفه درباره خودش است، خصوصاً آن خام‌اندیشی که در این گستاخی دکارتی یا هوسرلی متجلی می‌شود که ما روشی برای رقم‌زدن آغازی تازه در اختیار داریم» (Bernasconi, 1986, p. 182).

تقریرهای فرایندمحور از برنهاد را مرور کردیم و اکنون نوبت بررسی دو تقریر باقی‌مانده ۱ و ۲ است. براساس تقریر ۲، فلسفه نمی‌تواند در جست‌وجوی پاسخ‌های بی‌زمان به پرسش‌های بی‌زمان باشد. روشن است که تقریر ۲ فرآورده‌محور است، زیرا، چنان‌که گفتیم، پاسخ‌ها و پرسش‌های فلسفی جزء فرآورده‌های فلسفه‌اند. اما منظور از اینکه پاسخ‌ها و پرسش‌ها در فلسفه ممکن نیست بی‌زمان باشند چیست؟ ظاهراً منظور از «تاریخت» پرسش‌ها و پاسخ‌های فلسفی همان «زمانمندی» پاسخ‌ها و پرسش‌هاست. اما منظور از زمانمندی پاسخ‌ها و پرسش‌ها چیست؟ مراد از زمانمندی پرسش‌های فلسفی این است که پرسش‌ها و مسائل فلسفی ازلی و ابدی نیستند. منظور از «ازلی» و «ابدی» بودن پرسش‌های فلسفی این است که چنین نیست که پرسش‌های فلسفی از آغاز اندیشه بشری متولد شده باشند و تا

۱. توضیح سایمون کریچلی به همین نکته دلالت دارد: «فلسفه از آن حیث که فعالیت مفهومی است با سنت فلسفی نسبتی جدایی‌ناپذیر دارد» (Critchley, 1999: 10).

2. genetically

پایان تاریخ نیز باشند. پرسش‌های فلسفی در بستر (های) فکری-تاریخی خاصی ظهور می‌کنند و خارج از آن بستر (ها) معنادار یا مطرح‌شدنی نیستند.^۱

معنای زمانمندی پرسش‌های فلسفی را توضیح دادیم. اکنون سؤال این است که زمانمندی پاسخ‌های فلسفی چه معنایی دارد؟ ظاهراً در اینجا زمانمندی در برابر «ابدیت» قرار می‌گیرد. مراد از زمانمند و ابدی نبودن پاسخ‌ها و راه‌حل‌های فلسفی این است که فیلسوفان نمی‌توانند به حقایق ابدی دست یابند. فیلسوفان باید جست‌وجوی حقایق ابدی را رها کنند، زیرا آرمان جست‌وجوی حقایق ابدی با وضع بشری که همان زمانمندی، تاریخمندی و موقعیت‌مندی است ناسازگار است. ظاهراً مدافعان این دیدگاه قائل‌اند که موقعیت‌مندی و زمانمندی بشری و وابستگی انسان به تاریخ مانع از آن می‌شود که انسان‌ها به جایگاهی متعالی و فراتر از تاریخ دست یابند و از آن جایگاه متعالی حقایق فرازمانی و فراتاریخی را بشناسند.^۲ بنابراین، پاسخ‌های فلسفی به پرسش‌های فلسفی همواره موقت و مشروط به زمینه‌های تاریخی‌اند.

تقریر ۱، تنها تقریر باقی‌مانده در فهرست ما، تقریری مبهم است: «فلسفه و تاریخ فلسفه یک چیزند». کسانی که بر نهاد تاریخی فلسفه را به این صورت تقریر می‌کنند به دو تمایزی که پیش از این مطرح کردیم توجه نمی‌کنند: تمایز بین فرایند فلسفه‌ورزی و فراورده‌های فلسفه‌ورزی و تمایز بین تاریخ فلسفه و تاریخ‌نگاری فلسفه.^۳ وقتی این دو تمایز را لحاظ کنیم، از جمله «فلسفه و تاریخ فلسفه یک چیزند» چهار تلقی می‌توان داشت:

۱. دانش فلسفه (مجموعه فراورده‌های فلسفه‌ورزی در کنار یکدیگر) و تاریخ‌نگاری فلسفه دانشی واحدند. اگر منظور این باشد، آن جمله نادرست است، زیرا نشان دادیم که دانش فلسفه و تاریخ‌نگاری فلسفه دست‌کم از حیث موضوع و روش متفاوت‌اند و، از این رو، ممکن نیست دانشی واحد باشند.

۲. دانش فلسفه (مجموعه فراورده‌های فلسفه‌ورزی در کنار یکدیگر) و تاریخ فلسفه از یک سنخ‌اند، یعنی گزاره‌های فلسفی و گزاره‌های مربوط به تاریخ ایده‌های فلسفی از حیث معرفتی به مقوله‌ای واحد متعلق‌اند. اما این سخن نیز قابل دفاع نیست. دو گزاره زیر را در نظر بگیریم:

- نقیض گزاره‌های ترکیبی پیشینی تصویرپذیرند.

- کانت قائل بود که نقیض گزاره‌های ترکیبی پیشینی تصویرپذیرند.

گزاره نخست گزاره‌ای فلسفی است، در حالی که گزاره دوم گزاره‌ای تاریخی است. بنابراین، این دو گزاره از حیث معرفتی (مسئله توجیه) به مقوله‌ای واحد تعلق ندارند.

۱. به گفته سایمن کریچلی، «نزد فیلسوفان سنت قاره‌ای مسائلی فلسفی به‌نحو حاضر و آماده از آسمان فرو نمی‌افتند» (Critchley, 1999: 9).

۲. «هیچ صورتی از حکم بشری به هیچ شیوه قاطعی نمی‌تواند به‌نحو اصولی از موقعیت‌مندی امکانی فراتر برود». نک. Page, 1987: 81; Page, 1995: 92. کارل پیچ در این جمله آموزه تاریخ‌باوری را تقریر می‌کند اما با این جمله می‌توان تقریر فراورده‌محور را نیز بیان کرد.

۳. برای مثال تیلور می‌نویسد «فلسفه و تاریخ فلسفه یک چیزند»، اما به تمایزهایی که در متن مطرح کرده‌ایم اشاره‌ای نمی‌کند و درباره تلقی‌های مختلفی که از این جمله می‌توان داشت بحث نمی‌کند. بنگرید به: Taylor, 1984: 17. منظور از «تلقی‌های مختلف» چهار برداشتی است که در ادامه مطرح شده‌اند.

۳. در فرایند فلسفه‌ورزی ناگزیر به تاریخ‌نگاری فلسفه می‌پردازیم. این تلقی، برخلاف تلقی‌های ۱ و ۲، مقولات متفاوت را با یکدیگر خلط نمی‌کند. اما مشکل این تلقی این است که برداشتی قوی و حداکثری ارائه می‌دهد که با تجربه معمول فلسفه‌ورزان سازگار نیست. براساس این تلقی، کسانی که درگیر فعالیت فلسفه‌ورزی می‌شوند وارد حوزه تاریخ‌نگاری فلسفه می‌شوند. اما سروکار داشتن با ایده‌های فلسفی در هنگام فلسفه‌ورزی یک چیز است و درگیری جدی با تاریخ‌نگاری فلسفه چیزی دیگر. چنان‌که دیدیم، مدافعان برنهاد فلسفه‌ورزی را فعالیتی ذاتاً و ضرورتاً تاریخی می‌دانند. اما ما در فلسفه‌ورزی ذاتاً و ضرورتاً وارد قلمرو تاریخ‌نگاری فلسفه نمی‌شویم.

۴. در فرایند فلسفه‌ورزی از رجوع به تاریخ فلسفه گریزی نیست. این تلقی در نظر اول از حیث فلسفی معقول‌تر و موجه‌تر است. از این گذشته، این تلقی با نوشته‌های بعضی مدافعان برنهاد سازگار به نظر می‌رسد.^۱ اگر مراد از جمله «فلسفه و تاریخ فلسفه یک چیزند» تلقی چهارم باشد، در آن صورت تقریر ۱ («فلسفه و تاریخ فلسفه یک چیزند») مانند تقریرهای ۳-۶ تقریری فرایندمحور خواهد بود.

به این ترتیب، تحلیل‌های من در این بخش نشان می‌دهند که تقریرهای مختلف از برنهاد، در نهایت، به دو تقریر زیر فروکاستنی‌اند:

۱. تقریر فرایندمحور: در فرایند فلسفه‌ورزی ضرورتاً با تاریخ فلسفه سروکار خواهیم داشت؛
۲. تقریر فراورده‌محور: پرسش‌های فلسفی و پاسخ‌های فلسفی ضرورتاً تاریخی، یعنی زمانمند، هستند. کار من در این بخش از مقاله از سنخ ایضاح و روشن‌سازی مدعا بود. هدف من این بود که نشان دهم اولاً مدافعان برنهاد برداشت واحدی از این مدعا ندارند و ثانیاً مدعای خود را به‌نحو روشنی بیان نکرده‌اند. اکنون که کار ایضاح برنهاد را به قدر کافی انجام داده‌ایم، زمان آن رسیده است که تقریر فرایندمحور و تقریر فراورده‌محور را ارزیابی کنیم.

بخش دوم: ارزیابی تقریرهای فرایندمحور و فراورده‌محور

آیا می‌توان از تقریرهای فرایندمحور و فراورده‌محور دفاع کرد؟ بحث را با تقریر فراورده‌محور شروع می‌کنم.

تقریر فراورده‌محور

تقریر فراورده‌محور دو شاخه دارد و من هر دو را به ترتیب بررسی می‌کنم:

۱. جملات چارلز تیلور این برداشت را تأیید می‌کند: «نمی‌توان فلسفه‌ورزی کرد، بی‌آنکه به تاریخ فلسفه پرداخت. ... برای فهمی مناسب از مسائل و موضوعات فلسفی باید آن‌ها را به‌نحو تکوینی بفهمیم» (Taylor, 1984: 17).
۲. هرچند مدافعان برنهاد عمدتاً از واژه «ذاتاً» (essentially) استفاده می‌کنند، من در ادامه از واژه «ضرورتاً» استفاده خواهم کرد، زیرا این دو اصطلاح در این بحث معنای متفاوتی ندارند. دلیل اینکه مفهوم موجهاتی «ضرورتاً» را در تقریر فرایندمحور آورده‌ام این است که مدافعان برنهاد این مفهوم را در تقریرهای خود با عبارات‌های گوناگون آورده‌اند. برای مثال مفاهیم «ذاتاً»، «نمی‌توان» و «باید» که در تقریرهای ۳-۶ به کار رفته‌اند همگی معنای ضرورت را القا می‌کنند. هرچند مدافعان برنهاد از روایتی رادیکال از تقریر فرایندمحور دفاع می‌کنند، من در بخش دوم روایتی معتدل از تقریر فرایندمحور را هم معرفی خواهم کرد تا بحث را به‌نحو جامع‌تری مطرح کنم.
۳. در این جا نیز به جای اصطلاح «ذاتاً» از اصطلاح «ضرورتاً» استفاده می‌کنم.

- پرسش‌های فلسفی ضرورتاً تاریخی، یعنی زمانمند، هستند و ازلی و ابدی نیستند.^۱

- پاسخ‌های فلسفی ضرورتاً تاریخی، یعنی زمانمند، هستند و ابدی نیستند.^۲

آیا پرسش‌های فلسفی زمانمندند؟ پاسخ به این پرسش به دایرهٔ مصادیق پرسش‌های فلسفی بستگی دارد. اگر مقصود این است که همهٔ پرسش‌های فلسفی در برهه‌ای خاص از تاریخ بشر یا تاریخ اندیشه پدید آمده‌اند و، از این رو، ازلی نیستند و چنین نیست که آدمیان از فجر تاریخ تاکنون پرسش‌های فلسفی واحدی را مطرح کرده باشند، آن‌گاه دو نکته را باید در نظر داشت. نخست اینکه، به این پرسش باید به نحو تجربی پاسخ داد. پاسخ به این پرسش در قلمرو انسان‌شناسی تاریخی و باستان‌شناسی قرار می‌گیرد و متخصصان این دانش‌ها هستند که باید به ما بگویند آیا سؤالی فلسفی وجود دارد که همهٔ انسان‌ها در همهٔ ادوار تاریخ و در همهٔ فرهنگ‌ها آن را پرسیده باشند یا نه. پاسخ این پرسش هرچه باشد، روشن است که این پرسش پرسشی پسینی-تجربی است نه پیشینی-فلسفی و، بنابراین، مدافعان تقریر فرآورده‌محور نمی‌توانند دلایلی پیشینی به سود آن اقامه کنند. در نتیجه، این ادعا که «همهٔ پرسش‌های فلسفی زمانمندند»، به معنایی که شرح گذشت، فعلاً ادعایی بدون دلیل است. نکتهٔ دوم این است که این ادعا از حیث معرفتی اهمیت چندانی ندارد. حتی اگر مشخص شود که همهٔ پرسش‌های فلسفی در زمانه و زمینهٔ خاصی مطرح شده‌اند، این مطلب به خودی خود اهمیت معرفتی چندانی ندارد. بسیاری از پرسش‌های غیرفلسفی (علمی، تاریخی و...) نیز در زمانه و زمینهٔ خاصی مطرح می‌شوند اما این واقعیت لازمهٔ معرفت‌شناختی ویژه‌ای ندارد.

اگر مقصود این است که بعضی پرسش‌های فلسفی در بستر (های) فکری-تاریخی خاصی پدید آمده‌اند، به سه نکته باید توجه داشت. نخست اینکه، این ادعا هم ادعایی تجربی است. البته با پذیرفتن دو فرض می‌توان با این ادعا موافقت کرد: (۱) باید فرض کنیم که کتاب‌های تاریخ فلسفه تاریخ ایده‌های فلسفی را با دقت تمام به دست ما رسانده‌اند و (۲) باید فرض کنیم که آدمیان در دوران پیش از ثبت و ضبط تاریخ فلسفه آن قدر از پیچیدگی ذهنی برخوردار نبودند که بعضی از پرسش‌های فلسفی را مطرح کرده باشند. برای مثال، پرسش کانتی «حکم ترکیبی پیشینی چگونه ممکن است» را در نظر بگیریم. اگر بپذیریم که هیچ‌کس در تاریخ فلسفه این پرسش را مطرح نکرده است و اگر بپذیریم که در دوران پیش از ثبت و ضبط تاریخ فلسفه نیز انسان‌ها از آن پیچیدگی اندیشه برخوردار نبوده‌اند که چنین پرسشی را مطرح کنند، آن‌گاه می‌توان پذیرفت که این پرسش (و احیاناً پرسش‌هایی دیگر) زمانمندند. دوم اینکه، بعید است که کسی در میان فیلسوفان با این ادعا مخالفتی داشته باشد. و سوم اینکه، به نظر می‌رسد که این ادعا لازمهٔ مهمی ندارد و از آن نتیجهٔ فرافلسفی خاصی نمی‌توان گرفت.

۱. چنان‌که قبلاً توضیح دادم، منظور از ازلی و ابدی نبودن پرسش‌های فلسفی در این‌جا این است که چنین نیست که پرسش‌های فلسفی از آغاز اندیشهٔ بشری متولد شده باشند و تا پایان تاریخ نیز باشند.

۲. چنان‌که قبلاً توضیح دادم، منظور از ابدی نبودن پاسخ‌های فلسفی این است که ارائهٔ راه‌حل‌های فلسفی فرازمانی و فراتاریخی ممکن نیست.

از ادعای زمانمندی پرسش‌های فلسفی برداشت دیگری نیز می‌توان ارائه داد و آن این است که چنین نیست که همه یا بعضی پرسش‌های فلسفی همواره مطرح شوند: پرسش‌های فلسفی ابدی نیستند و آدمیان ممکن است روزی این پرسش‌ها را دیگر مطرح نکنند. اما صرف‌نظر از اینکه مدافعان این برداشت چه دلایلی (پیشینی یا پسینی) برای این ادعا دارند، نکته مهم این است که در اینجا نیز بعید است که سایر فیلسوفان (یعنی فیلسوفانی غیر از قائلان به برنهاد) با ادعای ابدی نبودن پرسش‌های فلسفه مخالفتی داشته باشند. حتی شاید بتوان ادعا کرد که بسیاری از فیلسوفان دوره باستان، قرون وسطی، مدرن و معاصر قطعاً با این ادعا موافق خواهند بود. زیرا اگر این ادعا درست نباشد و همه یا بعضی پرسش‌های فلسفی ابدی باشند، آن‌گاه همه پرسش‌های فلسفی یا دست‌کم بعضی از آن‌ها همواره بی‌پاسخ خواهند ماند و بدل به راز خواهند شد و، در این صورت، فلسفه دیگر دانشی نخواهد بود که با حل مسائل فلسفی سروکار دارد. البته فیلسوفان گه‌گاه اعلام می‌کنند که فلان مسئله فلسفی هرگز حل نخواهد شد اما این غیر از آن است که همه یا بسیاری از مسائل فلسفی ابدی و، در نتیجه، لاینحل باشند. بنابراین، این برداشت از زمانمندی پرسش‌های فلسفی نیز در میان فیلسوفان مخالف زیادی نخواهد داشت و ظاهراً از آن نتیجه فرافلسفی مهمی نمی‌توان گرفت.

از ادعای زمانمندی پرسش‌های فلسفی صورت‌بندی دیگری نیز ممکن است ارائه شود. قائلان به این صورت‌بندی می‌توانند ادعا را به نحوی بیان کنند که نه پسینی بلکه پیشینی باشد. مدافعان این صورت‌بندی می‌توانند ادعا کنند که پرسش‌های فلسفی در چارچوب شاکله‌های مفهومی خاصی مطرح شده‌اند و خارج از آن شاکله‌های مفهومی معنادار یا طرح‌شدنی نیستند. و اگر پرسش‌های فلسفی بر شاکله‌های مفهومی خاصی مبتنی باشند، آن‌گاه ممکن است با تغییر شاکله‌های مفهومی آن پرسش‌ها هم تغییر کنند. از اینجا می‌توان نتیجه گرفت که پرسش‌های فلسفی زمانمندند، به این معنا که ممکن است در بعضی شاکله‌های مفهومی مطرح شوند و در بعضی شاکله‌های مفهومی دیگر مطرح نشوند. به بیان دیگر، چنین نیست که انسان بماهو انسان (خارج از فرهنگ و تاریخ) پرسش‌هایی فلسفی مطرح کند بلکه انسان‌ها هستند پرسش‌هایی فلسفی مطرح کرده‌اند، زیرا در چارچوب شاکله‌های مفهومی خاصی می‌اندیشیده‌اند. وقتی آن شاکله‌ها عوض شوند، پرسش‌ها هم عوض خواهند شد و معنای زمانمندی پرسش‌های فلسفی همین است.

به نظر می‌رسد که این صورت‌بندی از ادعای زمانمندی پرسش‌های فلسفی ادعایی پیش‌یافتاده و بی‌اهمیت نیست. اگر این ادعا درست باشد، به این معناست که شاید فیلسوفان در طول تاریخ فلسفه وقت و توان خود را صرف پرسش‌هایی کرده‌اند که پرسش‌هایی واقعی نیستند بلکه فقط در چارچوب شاکله‌های مفهومی خاصی مطرح می‌شوند. به بیان دیگر، این پرسش‌ها از طبیعت و ماهیت امور بر نمی‌خیزند بلکه از نظرگاه خاص ما به جهان ناشی می‌شوند. اما آیا این ادعا درست است؟ آیا مدافعان این ادعا دلیلی برای این ادعا آورده‌اند یا نه. از آنجاکه این ادعایی ایجابی است، حامیان این ادعا باید دلیلی به سود آن اقامه کنند. اما مدافعان این ادعا دلیلی به سود این ادعا اقامه نکرده‌اند. البته می‌توان قائل بود که بعضی پرسش‌های فلسفی در چارچوب پیش‌فرض‌های فلسفی خاصی مطرح می‌شوند (روایت ضعیف ادعا). مثلاً

تجربه‌گرایانِ رادیکالِ سؤالی کانتی «حکم ترکیبیِ پیشینی چگونه ممکن است؟» را مطرح نمی‌کنند. این سؤال زمانی مطرح می‌شود که، در مرتبهٔ سابق، ادعاهای فلسفیِ خاصی را پذیرفته باشیم. اما از اینجا نمی‌توان نتیجه گرفت که همهٔ پرسش‌های فلسفی بر شاکله‌های مفهومیِ خاصی مبتنی‌اند و فقط در آن شاکله‌ها معنا دار و مطرح‌شدنی‌اند (روایتِ قوی^۱ ادعا). این بدین معناست که روایتِ ضعیفِ ادعا پیش‌پافتاده است و روایتِ قوی بی‌دلیل است. از این حیث، روایتِ قوی به دعویِ فرافلسفیِ دیگری شبیه است که برای آن‌ها نیز دلیلِ مشخصی ارائه نمی‌شود. برای مثال، گه‌گاه گفته می‌شود که همهٔ مسائلِ فلسفی نه مسائلِ واقعی بلکه در واقع شبه‌مسائلِ زبانی‌اند و از سوءاستعمالِ زبان ناشی می‌شوند و اگر ما زبان را به‌نحوِ درستی به کار گیریم، مسائلِ فلسفی منحل می‌شوند. اما مدافعانِ این دیدگاه دلیلی برای این روایتِ قوی از ادعای زبانی بودنِ مسائلِ فلسفی ارائه نمی‌دهند. این ادعای قوی نیز که همهٔ پرسش‌های فلسفی بر شاکله‌های مفهومیِ خاصی مبتنی‌اند همین وضعیت را دارد.

اکنون نوبتِ شاخهٔ دومِ تقریرِ فراورده‌محور است: آیا پاسخ‌های فلسفی زمانمندند؟ به نظر می‌رسد که منظور از زمانمندیِ پاسخ‌های فلسفی این نیست که گزاره‌های فلسفی با نوعی عملگر^۲ زمانی همراه‌اند (مثلاً عملگرهایی مثل «اکنون» یا «در زمانِ t»). ظاهراً منظورِ مدافعانِ تقریرِ فراورده‌محور این است که پاسخ‌ها و راه‌حل‌های فلسفی پاسخ‌ها و راه‌حل‌هایی همیشگی یا یقینی نیستند. به عبارتِ دیگر، هیچ‌کس نمی‌تواند ادعا کند که یک بار برای همیشه و به‌نحوِ یقینی پاسخ یا راه‌حلِ یک پرسش یا مسئلهٔ فلسفی را یافته است.^۳ از این ادعا نیز دو روایت می‌توان ارائه داد. براساسِ روایتِ ضعیف، هیچ‌کس نمی‌تواند ادعا کند که تاکنون پاسخی همیشگی و یقینی برای یکی از پرسش‌های فلسفه یافته است. این ادعا را شاید بتوان با رجوع به تاریخِ فلسفه ارزیابی کرد. اما براساسِ روایتِ قوی، هیچ‌کس هرگز نمی‌تواند ادعا کند که به پرسشی فلسفی پاسخی همیشگی و یقینی داده است. روشن است که این روایت از روایتِ قبلی قوی‌تر است. زیرا حتی اگر بپذیریم که تاریخِ فلسفه نشان می‌دهد که فیلسوفان نتوانسته‌اند به هیچ پرسشِ فلسفی پاسخ همیشگی و یقینی بدهند، از اینجا نمی‌توان نتیجه گرفت که هیچ فیلسوفی هرگز در آینده نخواهد توانست مسئله‌ای فلسفی را یک بار برای همیشه و به‌نحوِ یقینی حل کند.

بسیار بعید است که روایتِ ضعیف مخالفی داشته باشد. اما روایتِ قوی چگونه؟ چه دلیلی برای این مدعا داریم که هیچ‌کس هرگز نمی‌تواند ادعا کند که به پرسشی فلسفی پاسخی همیشگی و یقینی داده است. فیلسوفانی از مکاتبِ فکریِ گوناگون دلایلی به سودِ این ادعا آورده‌اند اما آنچه در اینجا اهمیت دارد این است که مدافعانِ برنهاد چه استدلالی به سودِ

1. strong version

2. operator

۳. «مابعدالطبیعه، که زمانی چنین تصور می‌شد که هدفش رسیدن به حقیقتِ بی‌زمان است، اکنون به سطحِ فعالیتی فروکاسته می‌شود که هدف از آن رسیدن به چیزی است که، از نظرگاهِ موقعیتی تاریخی و در درونِ مرزهای آن موقعیت تاریخی، به نظر می‌رسد که حقیقتِ بی‌زمان است. به عبارتِ دیگر، کل مابعدالطبیعه به سطحِ زنجیره‌ای از جهان‌بینی‌های از حیث تاریخی نسبی فروکاسته می‌شود» (Fackenheim, 1961: 59). البته در اینجا سخن از مابعدالطبیعه است اما مدافعانِ این دیدگاه می‌توانند این سخن را دربارهٔ کلیتِ فلسفه نیز صادق بدانند.

این ادعا آورده‌اند. موضع این فیلسوفان درباره این موضوع چندان روشن نیست. اما به نظر می‌رسد استدلال این متفکران این است که زمانمندی بشری و وابستگی انسان به تاریخ (فرهنگ، زمانه، زبان، جغرافیا...) مانع از آن می‌شود که انسان‌ها به جایگاهی متعالی و فراتر از تاریخ دست یابند و از آن جایگاه متعالی حقایق فرازمانی و فراتاریخی را بشناسند. از آنجاکه وجود انسان به شرایط تاریخی و فرهنگی گذشته‌اش مشروط است، پاسخ‌های فلسفی به پرسش‌های فلسفی نیز همواره موقت و مشروط به زمینه‌های تاریخی‌اند. اندیشیدن فلسفی بدون پیش‌فرض و از نقطه صفر محال است و، در نتیجه، پاسخ‌های فلسفی نیز ممکن نیست مطلق و نامشروط باشند.

به شاخه دوم تقریر فراورده‌محور سه اشکال می‌توان وارد کرد. نخست اینکه، روشن نیست که چگونه می‌توان از ادعای زمانمندی انسان و وابستگی‌اش به تاریخ منطقاً به این ادعا گذر کرد که ارائه پاسخ‌های فلسفی همیشگی و یقینی به پرسش‌های فلسفی محال است. ملازمه بین زمانمندی و تاریخمندی انسان از یک سو و امتناع پاسخ‌های فلسفی همیشگی و یقینی از سوی دیگر چندان روشن نیست. می‌توان پذیرفت که اندیشه انسان تاریخمند است، به این معنا که اندیشیدن بی‌پیش‌فرض یا فلسفه بی‌پیش‌فرض محال است. اما روشن نیست که از امتناع فلسفه و اندیشیدن بی‌پیش‌فرض چگونه می‌توان امتناع پاسخ‌های فلسفی همیشگی و یقینی به پرسش‌های فلسفی را نتیجه گرفت. این ادعا که اندیشیدن بدون پیش‌فرض محال است ادعایی درباره شرایط امکان وقوعی اندیشه است و با شرایط وقوع تفکر مرتبط است. اما این ادعا که پاسخ‌های فلسفی همیشگی و یقینی به پرسش‌های فلسفی محال است ادعایی معرفتی درباره حد و مرز معرفت انسانی است و موضوع متفاوتی است. مدافعان برنهاد به روشنی توضیح نمی‌دهند که بین آن دو ادعا چه تلازمی وجود دارد. اشکال دوم این است که گزاره «پاسخ‌های فلسفی ضرورتاً تاریخی، یعنی زمانمند، هستند و ابدی نیستند» گزاره‌ای «خودشکن»^۱ است، به این معنا که هیچ جهانی وجود ندارد که در آن این گزاره صادق باشد و کسی بتواند به صدق آن معرفت داشته باشد.

اشکال سوم این است که ما در منطق و ریاضیات دست‌کم به بعضی گزاره‌های همیشگی و یقینی دست یافته‌ایم. آیا دلیلی داریم که شناخت چنین گزاره‌هایی در فلسفه ناممکن باشد؟ آیا دلیلی اقامه شده است که نشان دهد چرا چنین گزاره‌هایی در منطق و ریاضیات ممکن‌اند اما در فلسفه ممتنع‌اند؟ حاجت به گفتن ندارد که من از وجود پاسخ‌های فلسفی همیشگی و یقینی به پرسش‌های فلسفی دفاع نمی‌کنم. ادعای من این است که مدافعان برنهاد دلایل قانع‌کننده‌ای برای توجیه ادعای خود نیاورده‌اند.

۱. self-defeating؛ برای آشنایی بیشتر با معنای این اصطلاح نک. Slagle, 2019: 200.

این اشکال را محققان دیگری نیز، البته با اصطلاحاتی متفاوت، بیان کرده‌اند. بنگرید به: Fackenheim, 1961: 64-65.

تقریر فرایندمحور

پیش از این دیدیم که معقول‌ترین تقریر فرایندمحور از برنهاد تاریخت فلسفه این است که در فرایند فلسفه‌ورزی ضرورتاً با تاریخ فلسفه سروکار داریم. پیش از ارزیابی این ادعا باید دو اصطلاح به‌کاررفته در این ادعا را توضیح دهیم: (۱) واژه فلسفه‌ورزی، و (۲) اصطلاح ضرورتاً. منظور من از فلسفه‌ورزی کارهای متنوعی است که در حین فلسفه‌ورزی انجام می‌دهیم. برای مثال، نیکلاس رشر در فرافلسفه: فلسفه در چشم‌انداز فلسفی فهرستی از این کارها ارائه می‌دهد (Rescher, 2014, p. 157): (۱) شناسایی مسئله؛ (۲) طرح مسئله؛ (۳) حل مسئله؛ (۴) اثبات مدعا؛ (۵) طرح مفاهیم؛ (۶) گسترش افق؛ (۷) نظام‌مندی. شکی نیست که فعالیت‌های فلسفه‌ورزان به این موارد محدود نیست. متخصصان فرافلسفه به فعالیت‌های دیگری مثل فهم فلسفی، نقد فلسفی، تمایزگذاری مفهومی، تحلیل مفاهیم، تعیین مراد از مفاهیم، مدل‌سازی، مدد گرفتن از علوم دیگر، کشف پیش‌فرض‌ها، استخراج لوازم و غیره اشاره کرده‌اند. غرض من در اینجا استقصای همه این فعالیت‌ها و دسته‌بندی آن‌ها در قالب مقوله‌هایی مشخص نیست بلکه بیشتر می‌خواهم با ذکر تعدادی از این فعالیت‌ها مرادم را از فعالیت یا کنش فلسفه‌ورزی روشن کنم. با توجه به اهدافی که در این مقاله دارم، ذکر این نمونه‌ها و همین مقدار توضیح درباره فعالیت فلسفه‌ورزی کفایت می‌کند.

اصطلاح ضرورتاً تقریر فرایندمحور را به ادعایی قوی بدل می‌کند. در این شکی نیست که فلسفه‌ورزان گاهی هنگام فلسفه‌ورزی با تاریخ فلسفه سروکار می‌یابند. این تلقی از نسبت فلسفه‌ورزی با تاریخ فلسفه را می‌توان روایت «معتدل» از تقریر فرایندمحور نام‌گذاری کرد.^۱ براساس این روایت از تقریر فرایندمحور، فلسفه‌ورزان به انحاء گوناگون با تاریخ فلسفه ارتباط دارند. برای مثال، ما با پرسش‌های فلسفی گذشته کلنجر می‌رویم، پاسخ‌های فیلسوفان گذشته به پرسش‌های فلسفی را مطالعه می‌کنیم، روش‌های فلسفی مطرح‌شده را بررسی می‌کنیم، مفاهیم و تمایزهای فلسفی گذشتگان را تحلیل می‌کنیم و بسی کارهای دیگر. بعضی فیلسوفان به تفصیل توضیح داده‌اند که تاریخ فلسفه چگونه در فلسفه‌ورزی ما حضور دارد. برای مثال، کسانی که به توجیه و ارزش تاریخ فلسفه نگاه مثبتی دارند نقش‌های زیر را برای تاریخ فلسفه برشمرده‌اند:^۲

۱. رابرت پیرسی بین سه فعالیت تمایز می‌گذارد: (۱) مطالعه تاریخ فلسفه، (۲) فلسفه‌ورزی و (۳) فلسفه‌ورزی به‌نحو تاریخی. از آن‌جا که به اعتقاد پیرسی فلسفه‌ورزی به شیوه غیرتاریخی ممکن است (مثلاً از طریق تحلیل مفهومی یا بررسی زبان متعارف)، فعالیت سوم یعنی «فلسفه‌ورزی به‌نحو تاریخی» را می‌توان نوعی روایت معتدل از تقریر فرایندمحور دانست. بنگرید به: Pirecy, 2009: 1.

۲. نک. Gracia, 1990: 140-173.

با این توضیحات، شکی نیست که تاریخ فلسفه در فعالیت فلسفه‌ورزی نقش پررنگی دارد. بنابراین، روایت معتدل ادعایی مقبول و پذیرفتنی است.

اما ادعای مدافعان برنهاد فراتر و قوی‌تر از این است. مدافعان برنهاد قائل اند به اینکه ما در فلسفه‌ورزی ضرورتاً با تاریخ فلسفه سروکار خواهیم داشت. این روایت از تقریر فرایندمحور روایتی رادیکال و حداکثری است. پیش از ارزیابی این روایت رادیکال، اشاره به دو نکته بایسته است. نخست اینکه، به نظر می‌رسد که دلایل و شواهدی که در دفاع از روایت معتدل ارائه شده آن قدر قوی نیستند که روایت رادیکال را اثبات کنند، زیرا روایت رادیکال از اصطلاح وجهی ضرورتاً استفاده می‌کند و، در نتیجه، می‌توان این پرسش را مطرح کرد که آیا می‌توان این ادعای قوی را با ذکر شواهد و نمونه‌های منفرد اثبات کرد یا نه.

دوم اینکه، شاید کسی بتواند روایت رادیکال را با مثال‌های نقض تضعیف کند. برای مثال، فرض کنیم از شخصی که اصلاً با تاریخ فلسفه آشنا نیست سؤال‌هایی فلسفی بپرسیم. برای نمونه، سؤال‌های زیر:

۱. صدق یا حقیقت چیست؟

۲. اصلِ تفرّد چیست؟

۳. جهان حادث است یا قدیم؟

فرض کنیم شخص مورد نظر در پاسخ به سؤال نخست بگوید که حقیقت یعنی مطابقت سخنان با واقعیت‌ها، در پاسخ به سؤال دوم بگوید که اصلِ تفرّد ماده است، و در پاسخ به سؤال سوم بگوید که جهان حادث است. به نظر می‌رسد که پاسخ به این پرسش‌ها فراتر از توانایی‌ها و ظرفیت‌های فکری افراد ناآشنا با تاریخ فلسفه نیست و کاملاً ممکن است

که افرادی بی اطلاع از تاریخ فلسفه پاسخی‌هایی به پرسش‌های فلسفی بدهند که فیلسوفان حرفه‌ای هم آن پاسخ‌ها را ارائه داده‌اند. اگر این سناریو را جدی بگیریم، در آن صورت به نظر می‌رسد که روایتِ رادیکال نه تنها به کرسی اثبات ننشسته است بلکه حتی ادعایی نادرست است.

مدافعانِ روایتِ رادیکال دست‌کم دو پاسخ قابل تصور در اختیار دارند. پاسخ اول این است که به معنای گسترده «فلسفه‌ورزی» تصریح کنیم. می‌توان ادعا کرد که فلسفه‌ورزی صرفاً ارائه پاسخی‌هایی به پرسش‌های فلسفی نیست بلکه مستلزم این است که پرسش‌های فلسفی را بفهمیم، چرایی مطرح‌شدن آن‌ها را دریابیم، از پاسخ‌های بدیل به پرسش‌های فلسفی مطلع باشیم، بدیل‌ها را نقد کنیم، راه‌حلِ مطلوبِ خودمان را توجیه کنیم، پیش‌فرض‌های پاسخ‌های گوناگون را کشف کنیم، لوازم هر راه‌حل را استخراج کنیم، نظام‌مندسازی کنیم و... براساس این تلقی گسترده از «فلسفه‌ورزی»، این کافی نیست که شخص فرضی سناریوی ما به آن سه پرسش پاسخ دهد بلکه باید، مثلاً، از بدیل انسجام‌گرایانه و سایر بدیل‌ها مطلع باشد، با دلایل انسجام‌گرایان و دیگران آشنا باشد و بتواند دلایل آن‌ها را ارزیابی کند، از سایر نظریه‌هایی که درباره اصلِ تفرد مطرح شده‌اند آگاه باشد و بتواند دلایل له و علیه حدوث و قدم عالم را تقریر و بررسی کند. اما افراد ناآشنا با تاریخ فلسفه نمی‌توانند این فعالیت‌ها را انجام دهند و، بنابراین، در فرایند فلسفه‌ورزی به معنای گسترده آن ضرورتاً با تاریخ فلسفه سروکار خواهیم داشت.^۱

پاسخ دوم این است که به پیش‌شرط‌های فلسفه‌ورزی متوسل شویم. می‌توان ادعا کرد که برای پاسخ به پرسش‌های فلسفی باید آن پرسش‌ها را بفهمیم و برای فهم آن پرسش‌ها باید معنای مفاهیم فلسفی استعمال شده در آن‌ها را بفهمیم و برای فهم معنای مفاهیم فلسفی باید با تاریخ فلسفه آشنا باشیم. برای مثال، برای آنکه بتوانیم به سه پرسش پیش‌گفته پاسخ دهیم، باید معنای صدق یا حقیقت را بفهمیم (معنای مدنظر فیلسوفان منطق یا معنای هایدگری و...)، باید معنای مفاهیم اصل و تفرد را بفهمیم، و بالاخره باید معنای حدوث یا قدم (حدوث ذاتی یا حدوث زمانی یا...) را بفهمیم. آشنایی با معنای این مفاهیم فقط زمانی ممکن است که با تاریخ فلسفه آشنا باشیم. درحقیقت، وقتی آن پرسش‌ها را از شخصی ناآشنا با فلسفه می‌پرسیم، نخست باید معنای مفاهیم به‌کاررفته در آن پرسش‌ها را برای چنین شخصی توضیح دهیم و این خود بدان معناست که آن شخص از طریق ما و به یاری ما با تاریخ فلسفه مرتبط شده است. به بیان دیگر، ما با توضیح‌دادن معنای مفاهیم فلسفی به آن شخص عملاً قدری تاریخ فلسفه به او آموخته‌ایم، زیرا او را با آرای فلسفی فیلسوفان گذشته آشنا کرده‌ایم. بنابراین، چنین شخصی برای فلسفه‌ورزی (حتی در معنای مضیق پاسخ صرف به پرسش‌های فلسفی) دست‌کم به اندکی شناخت از تاریخ فلسفه نیاز دارد.

پاسخ دوم به موضع بعضی از مدافعانِ برنهاد بی‌شبهت نیست. بعضی از مدافعانِ برنهاد برای دفاع از ادعای خود به مفهوم سنت متوسل شده‌اند تا ارتباط فلسفه با تاریخ فلسفه را تبیین کنند و از این راه روایتِ رادیکال تقریر فرایندمحور

را توجیه کنند.^۱ البته این متفکران از اصطلاحات و تمایزهایی که من در این مقاله مطرح کرده‌ام استفاده نکرده‌اند (اصطلاحاتی مثل «روایت رادیکال» یا تمایز تقریر فرایندمحور از تقریر فرآورده‌محور) اما محتوای استدلال آن‌ها با پاسخ دوم، که در بند قبلی شرح داده شد، قرابت دارد. برای مثال، رابرت پیرسی از آرای گادامر درباره مفهوم سنت مدد می‌گیرد تا برنهاد تاریخت فلسفه را مدلل کند:

شخص فقط زمانی یک موضع فلسفی را می‌فهمد که درمی‌یابد آن موضع فلسفی واکنشی است به مرحله‌ای قبلی در تاریخ فلسفه. هم فلسفه‌ورزی و هم فهم فلسفی از تاریخ فلسفه جدایی‌ناپذیرند.

بنابراین، فهم رخدادی ناشی از سنت است که در آن ما باورها و سوگیری‌های گذشته را برمی‌گیریم و آن‌ها را اصلاح می‌کنیم. فهم فلسفی از این حیث متفاوت نیست. فلسفه‌ورزی به منزله این است که از تاریخ فلسفه برنامه‌ها و دل‌مشغولی‌ها را برگیریم و به آن‌ها استمرار بخشیم، آن‌ها را اصلاح کنیم یا به آن‌ها واکنش نشان دهیم. (Piercy, 2005, p. 24)

آیا دو پاسخ مدافعان روایت رادیکال قانع‌کننده‌اند؟ آیا این دو پاسخ ادعای قوی روایت رادیکال را اثبات می‌کنند؟ منتقدان روایت رادیکال می‌توانند در برابر دو استدلالی که شرح دادیم حداقل دو پاسخ ارائه دهند. پاسخ آن‌ها به استدلال اول مدافعان روایت رادیکال ممکن است این باشد که این استدلال امکان فلسفه‌ورزی بدون آشنایی با تاریخ فلسفه را منتفی نمی‌کند. منتقدان روایت رادیکال ممکن است به آزمایش فکری متوسل شوند و از ما بخواهند شخصی را تصور کنیم که آن قدر باهوش و خلاق است که می‌تواند بدون آشنایی با تاریخ فلسفه راه‌حل‌ها و استدلال‌های بدیل ارائه‌شده در دفاع از یک موضع یا نقد آن را مطرح و بررسی کند.^۲

پاسخ به استدلال دوم مدافعان روایت رادیکال بدین شرح است. برای اثبات اینکه فهم معنای اصطلاحات استعمال‌شده در هر پرسش فلسفی مستلزم آشنایی با تاریخ فلسفه است باید بررسی جامعی انجام دهیم و انواع پرسش‌های فلسفی را دسته‌بندی کنیم^۳ تا معلوم شود آیا واقعاً فهم معنای مفاهیم به‌کاررفته در هر پرسش فلسفی مستلزم آشنایی با تاریخ فلسفه است یا نه. از آنجاکه چنین کار نظام‌مندی انجام نشده است (من فقط معنای مفاهیم به‌کاررفته در سه پرسش فلسفی را بررسی کردم نه بیشتر)، بنابراین نمی‌توان ادعا کرد که روایت رادیکال به کرسی نشسته است.

داوری درباره پاسخ اول مشروط به این است که درباره آن نوع آزمایش‌های فکری و نتایج ممکن آن‌ها چه موضعی داشته باشیم. و داوری درباره پاسخ دوم منوط به این است که انواع پرسش‌های فلسفی را طبقه‌بندی کرده و سپس نشان داده باشیم که در همه آن‌ها برای فهم معنای مفاهیم فلسفی باید با تاریخ فلسفه آشنا باشیم.

۱. نک. Piercy, 2005: 22-24.

۲. نک. Piercy, 2009: 64-65.

۳. برای مثال، نیکلاس رشر پرسش‌های فلسفی را به دو نوع «ایضاحی» و «تبیینی» تقسیم کرده است. نک. Rescher, 2014: 5-6. البته از نوشته رشر دقیقاً مشخص نیست که پرسش‌های فلسفی را بر همین دو نوع منحصر می‌داند یا نه.

اما حتی اگر با طرح آن نوع آزمایش‌های فکری برای ردِ دعوی فلسفی موافق باشیم و همچنین بپذیریم که مدافعانِ روایتِ رادیکال در دسته‌بندی پرسش‌های فلسفی کارِ نظام‌مندی نکرده‌اند (و، در نتیجه، ثابت نشده است که فهم معنای اصطلاحاتِ استعمال‌شده در هر پرسش فلسفی مستلزم آشنایی با تاریخ فلسفه است)، باز هم به نظر می‌رسد که موضعِ حامیانِ روایتِ رادیکال موضعی جدی و قابل تأمل است. روشن است که پرونده این مباحثه گشوده است و دو طرف همچنان باید مواضع خود را تقویت کنند اما موضع مدافعانِ روایتِ رادیکال تا همین جا نیز مدلل و عقلانی است.

بخش سوم: لوازم بر نهادِ تاریخیتِ فلسفه

تحلیل‌های من در بخش اول مقاله نشان دادند که تقریرهای مختلف از بر نهادِ در نهایت به دو تقریر فروگاستنی‌اند:

۱. تقریرِ فرایندمحور: در فرایندِ فلسفه‌ورزی ضرورتاً با تاریخِ فلسفه سروکار خواهیم داشت؛

۲. تقریرِ فراورده‌محور: پرسش‌های فلسفی و پاسخ‌های فلسفی ضرورتاً تاریخی، یعنی زمانمند، هستند.

در بخش دوم نشان دادم که قائلان به تقریرِ فراورده‌محور دلیلِ قانع‌کننده‌ای برای ادعای خود نیاورده‌اند. بنابراین، روایت‌های معتدل و رادیکالِ تقریرِ فرایندمحور تنها صورت‌بندی‌های باقی مانده از بر نهادِ تاریخیتِ فلسفه‌اند. در بخش دوم استدلال کردم که روایتِ معتدل روایتی موجه و پذیرفتنی است و روایتِ رادیکال نیز، به‌رغم انتقادات احتمالی، روایتی معقول و قابل تأمل است. اکنون قصد دارم این مسئله را بررسی کنم که از روایت‌های معتدل و رادیکالِ تقریرِ فرایندمحور چه لوازم معرفتی‌ای استنتاج‌پذیر است (در ادامه هر جا از «تقریرِ فرایندمحور» استفاده می‌کنم، هر دو روایتِ معتدل و رادیکال را مراد می‌کنم).

آیا از تقریرِ فرایندمحور می‌توان نتیجه‌ای دربارهٔ وزن و اعتبارِ معرفتیِ پاسخ‌های فلسفی گرفت؟ یعنی آیا از این ادعا که در فرایندِ فلسفه‌ورزی (به‌نحو امکانی یا ضروری) با تاریخِ فلسفه سروکار داریم می‌توان نتیجه گرفت که پاسخ‌های فلسفی به پرسش‌های فلسفی ممکن نیست یقینی و بی‌زمان باشند؟ به نظر نمی‌رسد که تقریرِ فرایندمحور مستلزم چنین نتایجی باشد. تقریرِ فرایندمحور دربارهٔ کنش و فعالیتِ فلسفه‌ورزی ادعایی را مطرح می‌کند و به نظر نمی‌رسد که بتوان از آن نتایجی دربارهٔ قوت و ضعفِ معرفتیِ پاسخ‌ها و آرای فلسفی گرفت. این سخن بدین معناست که تقریرِ فرایندمحور نمی‌تواند از تقریرِ فراورده‌محور پشتیبانی کند. در بخش دوم دیدیم که مدافعانِ تقریرِ فراورده‌محور دلایلی به سود ادعای خود اقامه کرده‌اند (آن دلایل منطقیاً از دلایلِ مدافعانِ تقریرِ فرایندمحور مستقل‌اند). دیدیم که آن دلایل قانع‌کننده نیستند. اکنون می‌خواهم این نکته را اضافه کنم که تقریرِ فرایندمحور نیز نمی‌تواند از تقریرِ فراورده‌محور دفاع کند.

آیا از تقریرِ فرایندمحور می‌توان نتایجی نسبی‌گرایانه یا شکاکانه دربارهٔ اعتبارِ معرفتیِ پاسخ‌های فلسفی گرفت؟ یعنی آیا لازمهٔ تقریرِ فرایندمحور این است که همهٔ پاسخ‌های فلسفی از ارزشِ معرفتیِ یکسانی برخوردار باشند و امکانِ توجیهِ فلسفی یا معرفتیِ فلسفی منتفی باشد؟ باز هم روشن نیست که چگونه از تقریرِ فرایندمحور می‌توان چنین نتایج

معرفت‌شناسانه‌ای گرفت. آیا از تقریر فرایندمحور می‌توان لغزش‌پذیری^۱ فلسفی را نتیجه گرفت؟ بازهم پاسخ منفی است. بنابراین، درکل به نظر می‌رسد که از تقریر فرایندمحور نمی‌توان نتایجی نسبی‌گرایانه، شکاکانه و لغزش‌پذیرانگارانه گرفت. اگر از تقریر فرایندمحور نتوان این نوع نتایج معرفت‌شناسانه را گرفت، این پرسش پیش می‌آید که از این تقریر چه نتایج معرفتی‌ای می‌توان گرفت؟ به نظر می‌رسد که روایت رادیکال تقریر فرایندمحور دست‌کم امکان بعضی پروژه‌های فلسفی را منتفی می‌کند و از این حیث می‌تواند به معرفت‌شناسی یا هرمنوتیک خدمت کند. برای مثال، اگر روایت رادیکال موجه باشد، می‌توان نتیجه گرفت که تلاش برای بنیادگذاری فلسفه بدون پیش‌فرض و از نقطه صفر پروژه‌ای بی‌فرجام و محکوم به شکست است. اگر در فرایند فلسفه‌ورزی ضرورتاً با تاریخ فلسفه سروکار داریم، آن‌گاه نمی‌توان فلسفه‌ای بدون پیش‌فرض بنیان گذاشت. بعضی از مدافعان برنهاد نیز به این لازمه تصریح کرده‌اند. برای مثال، رابرت برناسکونی می‌گوید: «بینش یافتن به ماهیت تاریخی فلسفه به منزله پایان خام‌اندیشی فلسفه درباره خودش است، خصوصاً آن خام‌اندیشی که در این گستاخی دکارتی یا هوسرلی متجلی می‌شود که ما روشی برای رقم‌زدن آغازی تازه در اختیار داریم» (Bernasconi, 1986, p. 182). از مکتوبات مدافعان برنهاد پیداست که یکی از اهداف فلسفی مهم آن‌ها این است که در کنار هایدگر و گادامر با پروژه‌های فلسفی دکارتی و هوسرلی به مخالفت برخیزند.

نقش و کارکرد روایت رادیکال را می‌توان با نمونه‌ای از حوزه فلسفی دیگری توضیح داد. پس از شکل‌گیری و رشد معرفت‌شناسی تطوری (یکی از زیرشاخه‌های معرفت‌شناسی طبیعی شده) این پرسش در میان معرفت‌شناسان مطرح شد که معرفت‌شناسی تطوری، که توصیفی‌ست، با معرفت‌شناسی سنتی، که هنجاری و توصیه‌ای‌ست، چه نسبتی دارد؟ بعضی معرفت‌شناسان تطورگرا بر این باورند که معرفت‌شناسی تطوری می‌تواند مکمل معرفت‌شناسی سنتی باشد، به این معنا که هرچند معرفت‌شناسی تطوری جنبه‌های هنجاری و توصیه‌ای معرفت‌شناسی را به معرفت‌شناسی سنتی واگذار می‌کند اما می‌تواند به ما کمک کند تا آن رویکردهای هنجاری را که با خاستگاه تطوری شناخت بشری ناسازگارند کنار بگذاریم.^۲ در این بحث نیز شاید بتوان ادعا کرد که هرچند روایت رادیکال مستقیماً لوازم معرفتی نسبی‌گرایانه، شکاکانه و لغزش‌پذیرانگارانه ندارد اما می‌تواند به ما کمک کند که آن پروژه‌های فلسفی را که با روایت رادیکال تقریر فرایندمحور سازگار نیستند رها کنیم.

البته این درست است که تلاش برای تأسیس فلسفه بدون پیش‌فرض را به شیوه‌های دیگری نیز نقد کرده‌اند^۳ اما اگر استدلال‌های مدافعان روایت رادیکال درست باشد، می‌توان گفت که اکنون دلیل دیگری نیز برای ناکام قلمداد کردن چنین تلاش‌هایی در اختیار داریم.

1. fallibility

۲. نک. مدخل evolutionary epistemology در دانشنامه فلسفه استنفورد، بخش 1.3 Descriptive versus Prescriptive Approaches

۳. برای مثال نک. پوپر، ۱۳۸۰: ۱۲۳۸-۱۲۳۹.

درنهایت، باید این نکته را اضافه کنم که هدفم در این بخش از مقاله این نبود که همه لوازم استنتاج‌پذیر و استنتاج‌ناپذیرِ تقریرِ فرایندمحور را برشمارم بلکه هدفم این بود که نشان دهم از این تقریر چه نتایج مهمی می‌توان گرفت و چه نتایج مهمی نمی‌توان گرفت.

نتیجه‌گیری

در بخش اول نشان دادم که از برنهادِ تاریخیّتِ فلسفه دو تقریرِ فرایندمحور و فرآورده‌محور می‌توان ارائه داد. در بخش دوم دلایلی را که به سود این دو تقریر ارائه شده‌اند بررسی کردم. توضیح دادم که خودِ تقریرِ فرآورده‌محور شامل دو ادعاست:

- پرسش‌های فلسفی ضرورتاً تاریخی، یعنی زمانمند، هستند و ازلی و ابدی نیستند.

- پاسخ‌های فلسفی ضرورتاً تاریخی، یعنی زمانمند، هستند و ابدی نیستند.

توضیح دادم که به ادعای اول (با صورت‌بندی‌های مختلف آن) چهار اشکال می‌توان وارد کرد:

(۱) این ادعا ادعایی تجربی و بدون دلیل است.

(۲) این ادعا لازمه معرفت‌شناختی مهمی ندارد.

(۳) این ادعا در میان فیلسوفان مخالف چندان نمی‌خواهد داشت.

(۴) این ادعا با موافقت بسیاری از فیلسوفان همراه خواهد بود.

به ادعای دوم (با صورت‌بندی‌های مختلف آن) چهار ایراد می‌توان وارد کرد:

(۱) این ادعا در میان فیلسوفان مخالف چندان نمی‌خواهد داشت.

(۲) ملازمه بین زمانمندی و تاریخمندی انسان از یک سو و امتناع پاسخ‌های فلسفی همیشگی و یقینی از سوی

دیگر چندان روشن نیست.

(۳) گزاره «پاسخ‌های فلسفی ضرورتاً تاریخی، یعنی زمانمند، هستند و ابدی نیستند» گزاره‌ای «خودشکن» است،

به این معنا که هیچ جهانی وجود ندارد که در آن این گزاره صادق باشد و کسی بتواند به صدق آن معرفت داشته باشد.

(۴) دلیلی اقامه نشده است که نشان دهد چرا گزاره‌های همیشگی و یقینی در منطق و ریاضیات ممکن‌اند اما در

فلسفه ممتنع‌اند.

سپس به تقریرِ فرایندمحور پرداختم و دو روایتِ معتدل و رادیکال را معرفی کردم. گفتم که روایتِ معتدل جای

چون‌وچرای چندان نمی‌دارد اما روایتِ رادیکال بحث‌برانگیز است. دو دلیل به سود روایتِ رادیکال اقامه کردم و توضیح

دادم که توسلِ بعضی از مدافعانِ برنهاد به نقشِ ضروریِ سنت در فلسفه‌ورزی با دلیلِ دوم قرابت دارد. هرچند در ادامه دو

پاسخ به روایتِ رادیکال را شرح دادم، با این همه نتیجه گرفتم که روایتِ رادیکال ادعایی قابل‌تأمل و معقول است. ضمناً

اشاره کردم که پرونده این مسئله همچنان گشوده است.

در بخش سوم نیز نشان دادم که از هیچ‌یک از دو روایت معتدل و رایکالِ تقریرِ فرایندمحور نمی‌توان نتایجی نسبی‌گرایانه، شکاکانه و لغزش‌پذیرانگارانه گرفت. باین‌همه استدلال کردم که روایتِ رادیکال امتناعِ بعضی پروژه‌های فلسفی را نشان می‌دهد.

برنهادِ تاریختِ فلسفه از ایده «تاریخ‌گرایی»^۱ پدید آمده و پرورده شده است. فیلسوفان از ۱۹۶۰ تا کنون بحث‌های گسترده‌ای درباره تاریخ‌گرایی کرده‌اند. در این مقاله فقط بر برنهادِ تاریختِ فلسفه تمرکز کردم و به تاریخ‌گرایی نپرداختم، زیرا بحث درباره تاریخ‌گرایی در حدود این مقاله نمی‌گنجد. باین‌حال، در خاتمه باید به خوانندگان یادآوری کنم که برای بحثی بسیار گسترده‌تر و نظام‌مندتر درباره برنهادِ تاریختِ فلسفه باید تاریخ‌گرایی و معناهای مختلف آن را در نظر گرفت.

References

- Popper, K. (1945). *The Open Society and Its Enemies*, Translated by Ezzatollah Fouladvand, Tehran: Kharazami Publication, third edition (In Persian).
- Bernasconi, R. (1986). *Face to Face with Levinas*, Richard Cohen (Ed.). Albany: SUNY Press.
- Bernasconi, R. (1985). *The Question of Language in Heidegger's History of Being*, Atlantic Highlands, N.J.: Humanities Press.
- Critchley, S. (1999). Introduction: What Is Continental Philosophy?. In *A Companion to Continental Philosophy*, Blackwell Publishers Ltd.
- Fackenheim, E. (1961). *Metaphysics and Historicity*. Milwaukee: Marquette University Press.
- Gracia, J. (1992). *Philosophy & Its History: Issues in Philosophical Historiography*. State University of New York Press.
- Page, C. (1995). *Philosophical Historicism and the Betrayal of First Philosophy*. The Pennsylvania State University.
- Page, C. (1987). Radical Historicism: A Study on the Contemporary Betrayal of Philosophy. Ph.D Diss. The Pennsylvania State University.
- Piercy, R. (2005). Gadamer on the Relation between Philosophy and Its History. *Idealistic Studies* (35)1, pp. 21-33. <https://doi.org/10.5840/idstudies20053513>
- Piercy, R. (2009). *The Uses of the Past from Heidegger to Rorty: Doing Philosophy Historically*. New York: Cambridge University Press.
- Rescher, N. (2014). *Metaphilosophy: Philosophy in Philosophical Perspective*. Lanham: Lexington Books.
- Slagle, J. (2019). Yes, Eliminative Materialism Is Self-Defeating. *Philosophical Investigations* (43)3, 199-213. <https://doi.org/10.1111/ph.in.12252>
- Taylor, Ch. (1984). Philosophy and its History. In *Philosophy in History: Essays on the Historiography of Philosophy*. Richard Rorty, J.B. Schneewind & Quentin Skinner (Eds.). New York: Cambridge University Press.
- Bradie, Mi., & Harms, W. (2020, Spring). Evolutionary Epistemology, *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Edward N. Zalta (ed.). Retrieved from <https://plato.stanford.edu/archives/spr2020/entries/epistemology-evolutionary/>